

Wiktor Krzymowski¹

Akademia Leona Koźmińskiego w Warszawie

O prokonstytucyjnej dyrektywie interpretacyjnej *in dubio pro vita humana*

1. Wprowadzenie

Celem artykułu jest omówienie dyrektywy interpretacyjnej *in dubio pro vita humana* (łac. „w razie wątpliwości rozstrzygać na korzyść ludzkiego życia”), a także jej popularyzację, w tym zachęcanie organów administracji publicznej oraz sądów do jej szerszego stosowania.

Artykuł zmierza do odpowiedzi na następujące problemy badawcze: jakie są główne źródła dyrektywy *in dubio pro vita humana* w polskim systemie prawnym; jaką ma ona treść i jakie są jej kluczowe założenia; jakie są potencjalne implikacje jej stosowania w praktyce prawnej; jaki jest zakres przedmiotowy jej stosowania.

Rozważania poczynione w niniejszym artykule mają znaczenie nie tylko dla prawa polskiego, ale także dla wykładni praw obcych oraz prawa unijnego. Ochrona życia gwarantowana jest bowiem również w konstytucjach wielu państw europejskich² oraz w Karcie Praw Podstawowych Unii Europejskiej³. Wydaje się, że dyrektywa może też znaleźć swoje zastosowanie poza system prawa – dla rozwiązywania problemów etycznych⁴.

Pobocznym efektem tej pracy jest możliwość odniesienia co najmniej części poczynionych uwag do prawnej ochrony zwierząt, co może przyczynić się do jej wzmocnienia i rozwoju nauki prawa w tym zakresie. Analiza przepisów polskich, a w szczególności obowiązek humanitarnego traktowania zwierząt⁵, uprawnia bowiem do wywiedzenia z nich bliźniaczej dyrektywy interpretacyjnej *in dubio pro vita animalium*. Z tym jednak zastrzeżeniem, że nie będzie ona miała waloru wykładni prokonstytucyjnej, a jedynie wykładni systemowej poziomej⁶.

¹ Numer ORCID: 0000-0002-0145-9767. Adres e-mail: wkrzymowski@kozminski.edu.pl

² Zob. art. 2 ust. 1 Ustawy Zasadniczej Republiki Federalnej Niemiec (1949); art. 10 ust. 1 zd. 1 Konstytucji Federalnej Konfederacji Szwajcarskiej (1999); art. 15 Konstytucji Hiszpanii (1978); art. 15 ust. 1 Konstytucji Słowacji (1992); art. 93 Konstytucji Łotwy (1922); § 7 Konstytucji Finlandii (1999) oraz art. 19 Konstytucji Litwy (1992).

³ Artykuł 2 ust. 1 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 389).

⁴ W kontekście etyki medycznej, lekarze i personel medyczny mogą stosować tę zasadę w sytuacjach, gdzie decyzje związane z leczeniem pacjenta są niejednoznaczne (np. im stan zdrowia pacjenta jest poważniejszy, tym uzasadnione jest podejmowanie większego ryzyka w walce o jego życie i zdrowie).

⁵ Artykuł 5 ustawy z 21.8.1997 r. o ochronie zwierząt (tekst jedn.: Dz.U. z 2023 r. poz. 1580 ze zm.).

⁶ Wynika to z tego, że w przeciwieństwie do prawnej ochrony ludzkiego życia, ochrona zwierząt nie ma nadal wyraźnej rangi konstytucyjnej, a jedynie ustawową. Zob. też T. Pietrzykowski, *Moralność publiczna a konstytucyjne podstawy ochrony zwierząt*, „Studia Prawnicze” 2009/1, s. 5–26.

2. Źródło dyrektywy

Dyrektywa interpretacyjna *in dubio pro vita humana* nie jest wyrażona wprost w żadnym przepisie polskiego prawa. Jej korzeni nie odnajdziemy również w prawie rzymskim. Swoje źródła znajduje w Konstytucji RP⁷, gdzie jest wywodzona z nierozzerwalnie ze sobą związanych⁸ przepisów o ochronie godności (art. 30 Konstytucji RP), życia (art. 38 Konstytucji RP) oraz zdrowia (art. 68 Konstytucji RP) każdego człowieka⁹.

U jej genezy leży orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, który w uzasadnieniu wyroku w sprawie powszechnego ubezpieczenia w NFZ, powołując się na doktrynę prawa konstytucyjnego¹⁰, stwierdził, że:

Prawna ochrona życia ma charakter wieloaspektowy. Jej sformułowanie już w pierwszym z przepisów konstytucyjnych dotyczących wolności i praw osobistych zdaje się przesądzać o nadrzędności życia ludzkiego w hierarchii wartości chronionych przez prawo. Skłania ona jednocześnie do przyjęcia w procesie stanowienia prawa dyrektywy interpretacyjnej, wedle której wszelkie możliwe wątpliwości co do ochrony życia ludzkiego powinny być rozstrzygane na rzecz tej ochrony (*in dubio pro vita humana*)¹¹.

Brak wyraźnej regulacji prawnej ma swoje negatywne skutki w zakresie teorii prawa. Oznacza bowiem, że dyrektywa ta nie stanowi elementu normatywnego (w przeciwieństwie do *in dubio pro reo*¹²) i nie wiąże się z nią zasada szczególnej mocy oficjalnych dyrektyw interpretacyjnych¹³. Rodzi to problemy natury praktycznej, a nie formalnej. Jej zastosowanie wymaga bowiem wiedzy prawniczej o jej istnieniu, a źródła poznania prawa w tym zakresie są nieliczne. Oczywiście, brak regulacji ustawowej pozostaje bez wpływu na możliwość jej stosowania na podstawie wykładni systemowej pionowej. Niemniej jednak brak ustawowej regulacji można odczytywać jako największy mankament tej dyrektywy, ograniczający jej praktyczną stosowalność w stosunku do wagi, jaką powinna mieć dla całego polskiego systemu prawnego.

Brak takiej regulacji należy poddać krytyce. Ustawodawca zdecydował się bowiem na wyraźną regulację dyrektyw interpretacyjnych chroniących mniej istotne dobra prawne niż zdrowie i życie człowieka. Tytułem przykładu wystarczy wymienić: wolność człowieka (*in dubio pro reo*)¹⁴; ochrona własności i praw majątkowych przed podatkami (*in dubio pro tributario*)¹⁵; swoboda działalności gospodarczej (*in dubio pro libertate*)¹⁶.

⁷ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483 ze zm.).

⁸ Wyrok TK z 7.01.2004 r. (K 14/03), OTK ZU 2004/1A, poz. 1; wyrok WSA w Warszawie z 16.05.2022 r. (VI SA/Wa 174/22), LEX nr 3365435.

⁹ A. Barczak-Oplustil, W. Wróbel, *Udzielanie pomocy humanitarnej jako zachowanie (pierwotnie) legalne*, „IUSTITIA” 2022/11, s. 17; J. Bujny, *Prawa pacjenta między autonomią a paternalizmem*, Warszawa 2007, s. 102; L. Bosek, M. Wild, *Prawo do ochrony życia*, w: L. Bosek, M. Wild (red.), *Kontrola konstytucyjności prawa. Komentarz praktyczny dla sędziów i pełnomocników procesowych. Wzory pism procesowych*, Warszawa 2014, Legalis; L. Bosek, J. Roszkiewicz, *Konstytucyjne uwarunkowania systemu udzielania świadczeń zdrowotnych* w: D. Bach-Golecka, R. Stankiewicz (red.), *System Prawa Medycznego. Tom 3. Organizacja systemu ochrony zdrowia*, Warszawa 2020, s. 214.

¹⁰ J. Giezek w: J. Boć (red.), *Konstytucje Rzeczypospolitej oraz komentarz do Konstytucji RP z 1997 roku*, Wrocław 1998, s. 78–79.

¹¹ Zob. wyrok TK z 7.01.2004 r.

¹² Por. art. 327¹ ustawy z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2023 r., poz. 1550 ze zm.).

¹³ Została ona wyróżniona jako tzw. „zasada N” przez Macieja Zielińskiego na gruncie derywacyjnej koncepcji wykładni prawa – M. Zieliński, *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*, Warszawa 2008, s. 323.

¹⁴ Artykuł 5 § 2 ustawy z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2024 r., poz. 37 ze zm.).

¹⁵ Artykuł 2a ustawy z 29.08.1997 r. – Ordynacja podatkowa (tekst jedn.: Dz. U. z 2023 r., poz. 2383 ze zm.).

¹⁶ Artykuł 10 ust. 2 i art. 11 ust. 1 ustawy z 6.03.2018 r. – Prawo przedsiębiorców (tekst jedn.: Dz. U. z 2023 r., poz. 221 ze zm.), dalej „pr. przed.”.

W związku z powyższym wydaje się, że dyrektywa powinna zostać *de lege ferenda* wprost wyrażona w przepisach polskiego prawa o randze ustawowej. Najodpowiedniejszym miejscem byłaby ustawa o prawach pacjentach i Rzeczniku Praw Pacjenta jako podstawowy akt prawny regulujący sytuację prawną pacjentów w Polsce¹⁷. Oczywiście, nie zmieniliby to jej charakteru prawnego, ale zwiększyłyby szanse na jej stosowanie w praktyce (realistyczne obowiązywanie prawa). Wystarczy wskazać, że podobną drogę – od wywodzonej przez doktrynę i stosowanej przez orzecznictwo zasady konstytucyjnej¹⁸ do wyraźnego przepisu ustawowego – przebyły zasady: *in dubio pro tributario* oraz *in dubio pro libertate*. Motywowane był to ukróceniem praktyk interpretowania przepisów przez organy podatkowe i regulacyjne z pominięciem zasad konstytucyjnych. Choć doktryna wskazuje na brak potrzeby powtarzania w Ordynacji podatkowej zasady *in dubio pro tributario* jako normy konstytucyjnej, to podkreśla się jednak, że regulacja ustawowa odniosła pozytywny skutek, uniemożliwiając organom podatkowym i sądom administracyjnym niedostrzeżenie tej zasady i tym samym wymuszając jej częstsze stosowanie¹⁹.

3. Treść dyrektywy

Przywołany na początku wyrok Trybunału Konstytucyjnego nie tylko przedstawia poważny argument za istnieniem w prawie polskim dyrektywy interpretacyjnej *in dubio pro vita humana*, ale również stanowi kluczową próbę dla ustalenia jej treści. Trybunał określił w uzasadnieniu wyroku treść tej dyrektywy w ten sposób, że: „wszelkie możliwe wątpliwości co do ochrony życia ludzkiego powinny być rozstrzygane na rzecz tej ochrony”.

Na tle treści dyrektywy powstaje kilka pytań, z których najważniejsze dotyczy tego, czy należy rozstrzygać na korzyść życia ludzkiego rzeczywiście „wszelkie możliwe wątpliwości” czy jednak tylko te niedające się usunąć innymi metodami wykładni. Z uwagi na wyjątkową wagę godności i życia jako dóbr prawnie chronionych – potwierdzoną ich wyjątkowym umiejscowieniem w Konstytucji RP – należy opowiedzieć się za pierwszym stanowiskiem. Co więcej, przemawia za nim wnioskowanie, że skoro w świetle prawa unijnego²⁰ dyrektywa *in dubio pro reo* rozumiana jest w ten sposób, iż wszelkie wątpliwości co do winy należy rozstrzygać na korzyść oskarżonego (podejrzanego), a życie człowieka stoi w hierarchii wartości wyżej niż jego wolność osobista (a nawet je warunkuje, gdyż bez życia nie ma żadnych wolności), to przy założeniu o spójności aksjologicznej prawa unijnego i Konstytucji RP, brak jest silnego uzasadnienia dla ograniczenia mocy dyrektywy *in dubio pro vita humana* wyłącznie do wątpliwości niedających się usunąć innymi dyrektywami wykładni.

Kolejnym pytaniem jest to, czy doktryna ta dotyczy jedynie życia i zdrowia jednostki (aspekt indywidualny), czy również zbiorowości jako zdrowie publiczne (aspekt kolektywny).

¹⁷ Ustawa z 6.11.2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (tekst jedn.: Dz. U. z 2023 r., poz. 1545 ze zm.). Przy czym zastosowania tej dyrektywy nie należałoby ograniczać do podmiotów wymienionych w art. 2 ustawy.

¹⁸ W stosunku do *in dubio pro tributario* A. Mariański w: A. Mariański (red.), *Ordynacja podatkowa. Komentarz*, Warszawa 2023, Legalis, art. 2a, nb 3, gdzie wskazano, że większość doktryny uważa tę dyrektywę za konsekwencję konstytucyjnej zasady demokratycznego państwa prawa, podatków jako materii ustawowej oraz zasady wolności gospodarczej i ochrony własności.

¹⁹ A. Mariański w: A. Mariański (red.), *Ordynacja...*, art. 2a, nb 1,2 i 5.

²⁰ Artykuł 6 ust. 2 dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/343 z 9.03.2016 r. w sprawie wzmocnienia niektórych aspektów domniemania niewinności i prawa do obecności na rozprawie w postępowaniu karnym (Dz.Urz. UE L 65 z 2016 r., s. 1).

Należy opowiedzieć się za szerokim jej rozumieniem. Ochrona zdrowia publicznego warunkuje bowiem należyłą ochronę życia i zdrowia konkretnych osób. Bez gwarancji dla zbiorowości – na przykład w zakresie jakości żywności – ciężko o skuteczną ochronę osób indywidualnych. Wydaje się, że zakresie ochrony zbiorowości, za dodatkowe źródło tej dyrektywy można uznać również art. 76 Konstytucji RP (ochrona zdrowia konsumentów, użytkowników i najemców), z tym zastrzeżeniem, że treść tej ochrony pozostaje już materią ustawową.

Wątpliwością mniej istotną praktycznie, ale konieczną do odnotowania, jest problem rozumienia „korzyści” w sposób paternalistyczny albo w pełni szanujący autonomię woli strony postępowania. W odróżnieniu od zasady *in dubio pro tributario* – gdzie interpretacja może nie być zero-jedynkowa i skutkować korzyścią w jednym obszarze prawa podatkowego, a niekorzyścią w innym²¹ – problemy z definiowaniem korzyści dla zdrowia lub życia nie powinny być tak częste. W celu pełnego poszanowania wartości konstytucyjnych, w przypadku wątpliwości, która z dwóch interpretacji jest korzystniejsza dla konkretnego pacjenta, nie należy stosować ani podejścia silnie paternalistycznego, ani też nie należy ograniczać się pierwotnym stanowiskiem strony (pacjenta). O ile to możliwe na podstawie rozwiązań prawnych danej procedury, wydaje się, że optymalnym rozwiązaniem byłoby uświadomienie strony o możliwym odmiennym rozumieniu korzyści, niż wskazanym jak dotąd przez nią w sprawie, i zwrócenie się z prośbą o podtrzymanie lub zmianę swojego stanowiska w sprawie²². Innymi słowy, należałoby uświadomić stronę o tym aspekcie, ale nie przełamywać jej woli (paternalizm słaby).

Warto też zwrócić uwagę, że treść tej dyrektywy stawia ją w roli szczególnej zasady interpretacyjnej do znanej z procedury administracyjnej zasady rozstrzygania wątpliwości interpretacyjnych na korzyść strony²³. Przede wszystkim dyrektywa *in dubio pro vita humana* ma zastosowanie nie tylko w sprawach nałożenia obowiązku czy ograniczenia lub odebrania uprawnienia stronie, ale także w sprawach o przyznanie jej uprawnienia (np. refundacji indywidualnej leku). Co więcej, nie należy ulegać schematowi myślowemu, że zastosowanie tej dyrektywy zawsze musi być korzystne dla strony. Oczywiście, jeżeli strona jest dzierzycielem dobra prawnego w postaci zdrowia (np. pacjent w indywidualnej procedurze refundacyjnej), to wówczas będzie ona działała na jej korzyść. Nie trudno jednak wyobrazić sobie spór pomiędzy przedsiębiorcą produkującym żywność, leki lub wyroby medyczne a organem regulującym, który zakończy decyzja oparta na niepomysłnej dla przedsiębiorcy interpretacji przepisów prawa gospodarczego, realizującej jednak przedmiotową dyrektywę w celu ochrony zdrowia publicznego. Niewątpliwie, nie można stwierdzić, że interpretacja *in dubio pro vita humana* w każdej sprawie przełamie i całkowicie zniweczy wynik interpretacji oparty na zasadzie *in dubio pro libertate*. W przypadku sprzeczności pomiędzy dyrektywami interpretacyjnymi o znaczeniu konstytucyjnym należy je w odpowiedni sposób ważyć i urzeczywistnić, nie wyłączając żadnej z nich.

4. Rola dyrektywy

Dyrektywa interpretacyjna *in dubio pro vita humana* stanowi jedną z gwarancji instytucjonalnych ochrony zdrowia w Polsce²⁴. Urzeczywistnia tę ochronę w procesie

²¹ A. Mariański w: A. Mariański (red.), *Ordynacja...*, art. 2a, nb 2.

²² Tak też w stosunku do *in dubio pro tributario* A. Mariański w: A. Mariański (red.), *Ordynacja...*, art. 2a, nb 2.

²³ Artykuł 7a ustawy z 14.06.1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2024 r., poz. 572 ze zm.), dalej: k.p.a.

²⁴ L. Bosek, J. Roszkiewicz, *Konstytucyjne...*, s. 214.

stosowania prawa, uniemożliwiając pozostawienie jej jedynie w sferze deklaracji władz. Upodmiotowia ona pacjenta, podkreślając indywidualną wartość każdego życia i urealnia obowiązki władz publicznych związane z dostępnością świadczeń do publicznego systemu ochrony zdrowia. Zachowuje pełną moc w stanach nadzwyczajnych z uwagi na konstytucyjny zakaz ograniczania ochrony ludzkiego życia w takich stanach²⁵. Powyższa uwaga wspiera również tezę, że ma ona szczególną moc w przypadku konfliktów z innymi dyrektywami prokonstytucyjnymi podlegającymi takim ograniczeniom, a w szczególności dyrektywą *in dubio pro libertate*. Oczywiście, nie oznacza to, że w całości ją wyłączy, ale jej waga w wykładni prawa gospodarczego dokonywanej w „stanie zwyczajnym” będzie najczęściej większa. Dotyczy to zarówno wykładni prawa prowadzonej w stanie nadzwyczajnym, jak i zwyczajnym.

Jej rola sprowadza się do refleksji i uwzględnienia ochrony zdrowia i życia w dokonywanej wykładni, a następnie wyboru tego z rezultatów, który maksymalizuje taką ochronę (decyzja interpretacyjna). W praktyce ma ona minimalizować ryzyko popełnienia błędu wykładni. Dyrektywa ta wpływa również na rezultat wykładni prawa, w ten sposób, że może stanowić podstawę do przełamania wykładni językowej na rzecz wykładni pozajęzykowej (meta-dyrektywa; wykładnia drugiego stopnia)²⁶. W zależności od preferencji interpretatora do posługiwania się klaryfikacyjną czy derywacyjną koncepcją wykładni prawa – może mieć ona zastosowanie jedynie w przypadku wątpliwości co do wyniku wykładni językowej²⁷ albo nawet pomimo braku takich wątpliwości. Oznacza to, że w zależności od sprawy, dyrektywa ta może równie dobrze wspierać wynik wykładnik językowej.

Stosowanie dyrektywy *in dubio pro vita humana* – tak jak innych dyrektyw wykładni prokonstytucyjnej – nie może być utożsamiane z odmową stosowania przepisu ustawowego²⁸ i zastępowaniem go bezpośrednim stosowaniem przepisu konstytucyjnego. Zamiast tego, w świetle konstytucyjnej zasady judycjalizacji, sądy i organy mają obowiązek dokonywać wykładni prokonstytucyjnej i wyboru takiego znaczenia, które maksymalizuje wartości wyrażone w ustawie zasadniczej²⁹. Dyrektywa ta wymusza współstosowanie przepisów ustawowych z przepisami Konstytucji RP chroniącymi zdrowie i życia ludzkie. Dopiero niemożliwość nadania przepisowi ustawowemu brzmienia zgodnego z ustawą zasadniczą przekształca problem interpretacyjny w walidacyjny³⁰.

Współstosowanie zapewnia spójność aksjologiczną podejmowanych decyzji interpretacyjnych i jednocześnie czyni z Konstytucji RP żywy akt prawny, podważając pozorną niestosowalność jej ogólnych przepisów. Upowszechnienie tej dyrektywy może przyczynić się także do prawidłowego rozumienia zasady legalizmu jako działania organów państwa na podstawie i w granicach nie tyle ustawy, co prawa, a więc przy pełnym uwzględnieniu i poszanowaniu aktów ponadustawowych. Z zasady legalizmu nie wynika bowiem nakaz stosowania przepisu w literalnym brzmieniu. Niekiedy wręcz takie stosowanie

²⁵ Artykuł 233 ust. 1 i 3 Konstytucji RP.

²⁶ A. Mariański w: A. Mariański (red.), *Ordynacja...*, art. 2a, nb 3.

²⁷ W takim przypadku wątpliwości powinny mieć charakter obiektywne. Podobnie jak w stosunku do *in dubio pro tributario* A. Mariański w: A. Mariański (red.), *Ordynacja...*, art. 2a, nb 3.

²⁸ Wyrok NSA z 10.11.2020 r. (II GSK 932/20), ONSAiWSA 2021/3, poz. 45.

²⁹ Artykuł 8 ust. 2 Konstytucji RP. Tak też wyrok NSA z 10.11.2020 r.; uchwała NSA z 7.12.1998 r. (FPS 18/98), ONSA 1999/2 poz. 43.

³⁰ Stanowi to jeden z warunków wystąpienia sądu administracyjnego z pytaniem prawnym do Trybunału Konstytucyjnego. W przeciwnym wypadku inicjowanie takiego postępowania byłoby bezprzedmiotowe – wyrok NSA z 10.11.2020 r. i wskazane w uzasadnieniu orzeczenia, w tym wyrok TK z 13.09.2011 r. (P 33/09), OTK-A 2011/7 poz. 71; wyrok TK z 16.01.2001 r. (P 5/00), OTK 2001/1 poz. 1.

może prowadzić do naruszenia tej zasady poprzez dokonanie błędnej wykładni przepisu ustawowego w sposób nieprzystający aksjologicznie do Konstytucji RP³¹. Oznacza to, że organy administracji publicznej nie mogą poprzestawać jedynie na literalnym odczytywaniu przepisów, ale powinny nadać im takie znaczenie, by rezultat wykładni był zgodny z Konstytucją RP oraz wiążącym Polskę prawem międzynarodowym, a także z ich aksjologicznym uzasadnieniem³². Tym samym zastosowania wykładni prokonstytucyjnej przez organ administracji publicznej nie można automatycznie poczytywać za odmowę zastosowania prawa prowadzącą do naruszenia zasady legalizmu³³.

Rolą dyrektywy *in dubio pro vita humana* jest maksymalizacja ochrony życia ludzkiego³⁴. Niemniej jednak ta maksymalizacja nie zmienia charakteru systemu prawnego jako minimalistycznego (maksymalizacja minimalizmu). Z uwagi na brak przesądzenia w Konstytucji RP zakresu i form ochrony życia³⁵, dyrektywa nie powinna sprzeciwiać się wobec tego odebraniu życia w nadzwyczajnych sytuacjach (np. zabicie napastnika w obronie koniecznej)³⁶. Nie powinna również przełamywać konstytucyjnej zasady neutralności światopoglądowej państwa, w tym w zakresie aborcji czy eutanazji.

Dyrektywa może być stosowana zarówno w sporze o charakterze horyzontalnym (podmiot prawa a państwo), jak i wertykalnym (pomiędzy podmiotami prywatnymi). Obowiązek ochrony ludzkiego życia nie jest bowiem adresowany tylko do władz publicznych, ale także do podmiotów prywatnych³⁷ (np. zakaz zabijania, zakaz wyłączenia lub ograniczenia odpowiedzialność względem konsumenta za szkody na osobie).

Powinna być ona stosowana przez organ administracji publicznej lub sąd z urzędu, a w szczególności w przypadku istnienia wątpliwości co do zgodności wyniku wykładni językowej z wykładnią unijną lub konstytucyjną w zakresie ochrony zdrowia lub życia. Z uwagi na kruchość życia i zdrowia ludzkiego oraz ich wysoką pozycję w hierarchii dóbr prawnych, dyrektywa powinna być przede wszystkim stosowana już na etapie postępowania administracyjnego. Tym samym organy administracji nie powinny czekać na wyrok sądu administracyjnego w celu przełamania wykładni językowej.

W związku z powyższym brak jej uwzględnienia w uzasadnieniu decyzji administracyjnej może stanowić podstawę jej wzruszenia jako naruszenie prawa procesowego mogące mieć istotny wpływ na wynik sprawy³⁸. Możliwe jest również postawienie zarzutu naruszenia prawa materialnego poprzez jego błędną wykładnię.

Dyskusyjna jest możliwość uznania dyrektywy *in dubio pro vita humana* za odnoszącą się nie tylko do wykładni prawa, ale również do niedających się usunąć w postępowaniu dowodowym wątpliwości faktycznych. Należy odnotować, że inne dyrektywy interpretacyjne z tej samej rodziny, tj. *in dubio pro tributario*, *in dubio pro libertate* oraz *in dubio pro reo*, znajdują właśnie takie rozszerzone zastosowanie w stosunku do realizacji

³¹ Wyrok NSA z 10.11.2020 r.

³² Wyrok NSA z 10.11.2020 r.

³³ Wyrok NSA z 10.11.2020 r.

³⁴ P. Sarnecki, *Komentarz do art. 38 Konstytucji RP*, w: L. Garlicki (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej – komentarz*, t. 3, Warszawa 2003, s. 5; M. Masternak-Kubiak, *Opinia w sprawie zgodności z Konstytucją projektu ustawy o świadomym rodzicielstwie*, „Przegląd Sejmowy” 2004/6, s. 120; L. Bosek, *Roszczenia wrongful life i wrongful birth w świetle standardów konstytucyjnych i europejskich*, „Przegląd Sądowy” 2008/1, s. 42.

³⁵ P. Winczorek, *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku*, wyd. 2, Warszawa 2008, s. 97.

³⁶ P. Winczorek, *Komentarz...*, s. 96.

³⁷ L. Bosek, M. Wild, *Część III...*, Warszawa 2014, Legalis.

³⁸ Artykuł 107 § 3 k.p.a. Wyrok WSA w Warszawie z 19.10.2021 r. (VI SA/Wa 2049/21), LEX nr 3319073.

zasad prawdy obiektywnej oraz swobody oceny dowodów³⁹. Niemniej jednak nadal ciężko jest odnaleźć w polskim orzecznictwie przykłady takiego rozumienia omawianej dyrektywy.

5. Przedmiotowy zakres i przykłady zastosowania dyrektywy

Dyrektywę interpretacyjną *in dubio pro vita humana* należy stosować do wszystkich aktów normatywnych⁴⁰, w tym aktów podustawowych oraz aktów prawa unijnego. Co oczywiste, z uwagi na chronione dobro prawne dyrektywa ta dotyczy w szczególności przepisów z zakresu szeroko rozumianego prawa ochrony zdrowia, w tym prawa medycznego, farmaceutycznego, refundacyjnego, ale także i prawa żywnościowego⁴¹. Nie ogranicza się jednak tylko do niego.

Poniżej zostaną przedstawione konkretne przykłady jej użycia zarówno w prawie ochrony zdrowia, jak i w innych gałęziach prawa.

5.1. Prawo refundacyjne

Wagę wykładni prawnej zgodnej z dyrektywą interpretacyjną *in dubio pro vita humana* najlepiej zobrazować na przykładzie orzecznictwa administracyjnego w przedmiocie serii decyzji Ministra Zdrowia odmawiających pacjentom zgody na indywidualną refundację sprowadzanych z zagranicy produktów leczniczych⁴². Minister Zdrowia interpretował bowiem wynikający z prawa refundacyjnego warunek „nieposiadania przez lek pozwolenia na dopuszczenie do obrotu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej” w sposób literalny⁴³. Tym samym, jeżeli dany produkt leczniczy posiadał pozwolenie na dopuszczenie do obrotu w Polsce (aspekt formalny), choćby nie był on nigdy fizycznie dostępny na polskim rynku (aspekt materialny), to Minister Zdrowia odmawiał jego indywidualnej refundacji. Decyzje te dotyczyły sierocych produktów leczniczych (ang. *orphan drugs*), stosowanych w leczeniu rzadko występujących chorób, które często były jedynym, choć kosztownym, sposobem na uratowanie zdrowia lub życia pacjenta. Produkty takie były dostępne tylko formalnie w Polsce, gdyż rejestrowane były w procedurze centralnej, a więc ich dopuszczenie do obrotu następowało od razu w całej Unii Europejskiej⁴⁴.

Interpretacja literalna warunków refundacji indywidualnej, choć pozbawiająca wielu pacjentów szans w zniesieniu barier ekonomicznych w dostępie do produktów

³⁹ *In dubio pro reo* J. Skorupka, w: J. Skorupka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2023, Legalis, art. 5, nb 16 i 19. *In dubio pro libertate* art. 10 ust. 2 pr.przed. *In dubio pro tributario* A. Mariański w: A. Mariański (red.), *Ordyngacja...*, art. 2a, nb 2 i 4. NSA w wyroku z 28.02.2018 r. (II FSK 627/16, LEX nr 2466599) opowiedział się za stosowaniem również tej zasady w przypadku wątpliwości faktycznych.

⁴⁰ T. Sroka w: M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86*, Warszawa 2016, Legalis, art. 38, nb 164.

⁴¹ M.Z. Wiśniewska, A. Kowalska, *Kultura bezpieczeństwa żywności w prawie Unii Europejskiej. Czy polski system kontroli żywności sprosta wyzwaniu?*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2022/2, s. 179.

⁴² L. Bosek, J. Roszkiewicz, *Konstytucyjne...*, s. 229.

⁴³ Artykuł 39 ust. 1 ustawy z 12.05.2011 r. o refundacji leków, środków spożywczych specjalnego przeznaczenia żywieniowego oraz wyrobów medycznych (Dz. U. z 2011 r. Nr 122, poz. 696 ze zm. w brzmieniu sprzed nowelizacji opublikowanej w Dz. U. z 2017 r. poz. 1200).

⁴⁴ Artykuł 13 ust. 1 zd. 1 Rozporządzenia (WE) nr 726/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady z 31.03.2004 r. ustanawiającego wspólnotowe procedury wydawania pozwoleń dla produktów leczniczych stosowanych u ludzi i do celów weterynaryjnych i nadzoru nad nimi oraz ustanawiające Europejską Agencję Leków (Dz.Urz. UE L 136 z 2004 r., s. 1–33; polska edycja specjalna: rozdział 13 tom 034 s. 229–261).

leczniczych, była potwierdzona w wielu wyrokach sądów administracyjnych⁴⁵. Choć w uzasadnieniach wyroków władza sądownicza dawała wyraz zrozumienia trudnej sytuacji zdrowotnej skarżących, to zasłaniała się swoją pozycją ustrojową – zakładającą badanie jedynie legalności, a już nie słuszności wydawanych decyzji⁴⁶. Innymi słowy, sądy choć zdawały sobie sprawę, że ich rozstrzygnięcie może być niesprawiedliwe, to godziły się na to. Nie dostrzegały przy tym szans na sprawiedliwe rozstrzygnięcie w odpowiedniej wykładni prawa, uwzględniającej współstosowanie przepisów ustawowych z konstytucyjnymi. Badanie decyzji pod kątem formalnym nie zwalnia bowiem sądu administracyjnego od obowiązku wymierzenia sprawiedliwości⁴⁷.

Sprawiedliwość wymagała natomiast dokonania wykładni przepisów prawa refundacyjnego w świetle dyrektywy *in dubio pro vita humana*. Z jednej strony, wykładnia taka umożliwiała wydanie sprawiedliwego i propacjenckiego rozstrzygnięcia, a z drugiej strony nie skutkowała przekroczeniem formalnych granic badania decyzji. Jej zastosowanie powinno skutkować wnioskiem, że przepisy refundacyjne umożliwiały także indywidualną refundację produktów leczniczych, które choć posiadały pozwolenia na dopuszczenie do obrotu, to w rzeczywistości były niedostępne na polskim rynku. Innymi słowy, należało się skupić na dostępności faktycznej, a nie na dostępności formalnej takich leków.

Szansę taką dostrzegły i wykładni takiej dokonały niektóre sądy administracyjne⁴⁸. W ślad za orzecznictwem Trybunału Konstytucyjnego⁴⁹, zapoczątkowały nową linię orzeczniczą uznającą, że ochrona zdrowia powinna mieć charakter rzeczywisty (a nie jedynie deklaracyjny), prawo do ochrony zdrowia ma charakter indywidualny⁵⁰, a refundacja leku na wniosek pacjenta powinna być możliwa w sytuacjach, w których lek nie jest powszechnie refundowany, a jego brak stanowi zagrożenie dla jego życia lub zdrowia⁵¹. Niemożliwość indywidualnej refundacji naruszałaby bowiem konstytucyjne prawo do ochrony zdrowia w aspekcie równości w dostępie do leków refundowanych⁵².

Pacjenci jako bezpośrednio zainteresowani refundacją takiego produktu leczniczego nie byli bowiem uprawnieni do wszczęcia postępowania refundacyjnego o skutku

⁴⁵ Wyrok WSA w Warszawie z 3.12.2014 r. (VI SA/Wa 2353/14), LEX nr 1983486; wyrok WSA w Warszawie z 4.02.2015 r. (VI SA/Wa 4001/14), LEX nr 1817384; wyrok WSA w Warszawie z 9.06.2015 r. (VI SA/Wa 4158/14), LEX nr 1768565; wyrok WSA w Warszawie z 15.07.2015 r. (VI SA/Wa 1055/15), LEX nr 1998377; wyrok NSA z 25.09.2015 r. (II GSK 1856/14), LEX nr 1796741; wyrok NSA z 21.04.2016 r. (II GSK 2654/14), LEX nr 2065340; wyrok WSA w Warszawie z 4.05.2016 r. (VI SA/Wa 2941/15), LEX nr 2097720; wyrok WSA w Warszawie z 6.05.2016 r. (VI SA/Wa 125/16), LEX nr 2090181; wyrok NSA z 5.07.2016 r. (II GSK 295/15), LEX nr 2142265.

⁴⁶ Artykuł 1 § 2 ustawy z 25.7.2002 r. – Prawo o ustroju sądów administracyjnych (tekst jedn.: Dz. U. z 2023 r., poz. 1634 ze zm.), dalej: p.u.s.a.

⁴⁷ Artykuł 175 Konstytucji RP oraz art. 1 § 1 p.u.s.a.

⁴⁸ Wyrok WSA w Warszawie z 20.08.2015 r. (VI SA/Wa 446/15), LEX nr 2031712; wyrok WSA w Warszawie z 22.09.2015 r. (VI SA/Wa 1574/15), LEX nr 2167063; wyrok WSA w Warszawie z 29.10.2015 r. (VI SA/Wa 1979/15), LEX nr 1983461.

⁴⁹ „Z obowiązku rzeczywistego zapewnienia przez władze publiczne warunków realizacji prawa do ochrony zdrowia, które nie może być traktowane jako uprawnienie iluzoryczne bądź czysto potencjalne, wynika jednak wymaganie, iż system ten – jako całość – musi być efektywny (...) świadczenia finansowane z wyżej wymienionych środków mają być dostępne dla obywateli (...), przy czym nie chodzi o dostępność jedynie formalną, deklarowaną przez przepisy prawne o charakterze «programowym», ale o dostępność rzeczywistą, stanowiącą realizację określonego w ust. 1 art. 68 Konstytucji prawa do ochrony zdrowia (...)” – wyrok TK z 7.01.2004 r. (K 14/03), OTK ZU 2004/1A, poz. 1.

⁵⁰ M. Zdyb, *Współczesne aksjologiczne dylematy realizacji prawa do ochrony zdrowia przez władze publiczne i odpowiedzialności z tym związanej*, w: E. Kruk, A. Wołoszyn-Cichočka, M. Zdyb (red.), *Odpowiedzialność w ochronie zdrowia*, Legalis.

⁵¹ Wyrok WSA w Warszawie z 29.10.2015 r.; wyrok WSA w Warszawie z 22.09.2015 r.

⁵² Wyrok WSA w Warszawie z 22.09.2015 r.; wyrok WSA w Warszawie z 29.10.2015 r.

powszechnym (tj. refundacja apteczna)⁵³. Procedura refundacji indywidualnej jest jedyną procedurą, w której są pełnoprawną stroną, a wynik postępowania dotyczy ich indywidualnie⁵⁴. Jednocześnie Minister Zdrowia również nie mógł wszcząć takiego postępowania z urzędu, ani nie mógł zmusić firmy farmaceutycznej (podmiotu odpowiedzialnego) do złożenia takiego wniosku.

Rozwiązaniem tego problemu na gruncie wykładni prawa było właśnie zastosowanie dyrektywy *in dubio pro vita humana*. Kluczem do jej zastosowania była dokładna analiza przepisu refundacyjnego, który pomimo pozornego odnoszenia się jedynie do wyżej przedstawionego wariantu (nieposiadania przez lek pozwolenia), odwoływał się także do art. 4 Prawa farmaceutycznego⁵⁵. Przepis ten przewidywał natomiast kilka dodatkowych wariantów sprowadzenia produktów leczniczych z zagranicy, w tym wariant dla leku posiadającego pozwolenie na dopuszczenie do obrotu w Polsce, ale faktycznie niedostępnego na jej terytorium⁵⁶. Wariant ten najczęściej dotyczył leków sierocych. Tym samym ich refundacja okazała się możliwa.

W ślad za Maciejem Zielińskim można stwierdzić, że dyrektywa interpretacyjna *in dubio pro vita humana* odegrała w tych sprawach rolę naprawczo-aksjologiczną, gdyż przepis prawa refundacyjnego zaczął być odczytywany w świetle wartości systemu prawa⁵⁷.

Stosowanie wykładni *in dubio pro vita humana* przez sądy administracyjne doprowadziło nie tylko do przełamania literalnej interpretacji przepisów prawa refundacyjnego przez Ministra Zdrowia, ale również do ich nowelizacji w 2017 r. w celu systemowego rozwiązania tego problemu⁵⁸. Nowelizacja stworzyła jednak szereg nowych problemów, które sądy administracyjne również rozwiązywały za pomocą tej dyrektywy, a których omówienie przekracza możliwości tego opracowania⁵⁹.

5.2. Ludzka biogeneza

Przez część doktryny dyrektywa *in dubio pro vita humana* została wykorzystana do określenia statusu prawnego ludzkiej biogenezy. Przemawiać miała ona bowiem za poglądem, że zarodkowi, choć definiowanemu w polskim prawie w sposób uprzedmiotawiający jako „grupa komórek”⁶⁰, należy przypisać atrybuty człowieczeństwa jako „osoba ludzka”⁶¹

⁵³ Wyrok WSA w Warszawie z 29.10.2015 r.

⁵⁴ W pozostałych trybach refundacji *on-label* lub *off-label* pacjent może uczestniczyć wyłącznie z ramienia organizacji pacjentów (art. 31 § 1 k.p.a.).

⁵⁵ Ustawa z 6.09.2001 r. – Prawo farmaceutyczne (tekst jedn.: Dz. U. z 2022 r. poz. 2301 ze zm.) dalej: pr. farm.

⁵⁶ Sądy administracyjne wskazywały, że brak jest podstaw dla takiej wykładni, która wyłączałaby z refundacji przypadek „importu docelowego” określonego w art. 4 ust. 9 pr. farm. – wyrok WSA w Warszawie z 17.07.2015 r., VI SA/Wa 482/15, LEX nr 2167119; wyrok WSA w Warszawie z 29.10.2015 r.; wyrok WSA w Warszawie z 22.09.2015 r.

⁵⁷ M. Zieliński, *Wybrane zagadnienia wykładni prawa*, „Państwo i Prawo” 2009/6, s. 3 i n.

⁵⁸ Dokonano tego poprzez dodanie do warunku „nieposiadania przez lek pozwolenia na dopuszczenie do obrotu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej” warunku alternatywnego w postaci „niedostępności w obrocie” takiego leku na jej terytorium (art. 39 ust. 1 w brzmieniu ustalonym art. 3 ust. 4 lit a ustawy z 25.05.2017 r. o zmianie ustawy o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych oraz niektórych innych ustaw; Dz.U. z 2017 r. poz. 1200).

⁵⁹ Zob. wyrok NSA z 10.11.2020 r. (II GSK 932/20), ONSAiWSA 2021/3, poz. 45. A. Skoczylas, *Refundacja leków w kontekście konstytucyjnego prawa do ochrony zdrowia – rozważania na gruncie orzecznictwa sądów administracyjnych*, w: J. Chlebny (red.), *Wolności i prawa człowieka i obywatela w orzecznictwie sądów administracyjnych. Księga jubileuszowa na 100-lecie utworzenia Najwyższego Trybunału Administracyjnego*, Warszawa 2022, s. 240–254.

⁶⁰ Artykuł 2 pkt 28 ustawy z 25.6.2015 r. o leczeniu niepłodności (tekst jedn.: Dz. U. z 2020 r., poz. 442 ze zm.).

⁶¹ K. Nazar, *Kilka uwag na temat ustawy o leczeniu niepłodności*, w: E. Kruk, A. Wołoszyn-Cichočka, M. Zdyb (red.), *Odpowiedzialność w ochronie zdrowia*, Legalis.

lub „domniemana osoba ludzka”⁶². Według części doktryny⁶³ była ona również naczelną dyrektywą jednego z rozstrzygnięć Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej dotyczącego zdolności patentowej partenoty (ludzkiej komórki jajowej rozwijającej się w drodze dzieworództwa)⁶⁴.

Wcześniej już jednak dyrektywa ta była wykorzystana przez Trybunał Konstytucyjny do odpowiedzi na pytanie o stadium rozwoju człowieka, w którym rozpoczyna się konstytucyjna ochrona jego życia⁶⁵. W wyroku w sprawie społecznej przesłanki dokonania aborcji Trybunał Konstytucyjny, zauważając, że nie jest w stanie wskazać „dostatecznie precyzyjnych i uzasadnionych kryteriów pozwalających na dokonanie takiego zróżnicowania w zależności od fazy rozwojowej ludzkiego życia”, opowiedział się za taką ochroną już od momentu poczęcia, choć nie przesądził o intensywności tej ochrony⁶⁶. Według Trybunału dziecko nienarodzone (embrion, płód) ma konstytucyjne prawo podmiotowe do ochrony swojego życia już od samego jego początku⁶⁷. Wyrok ten pozostaje nadal aktualny⁶⁸.

Wyrok ten jest również ciekawy z punktu widzenia teorii prawa. Wielopłaszczyznowość odczytywania prawa do życia pozwalająca zarówno wywodzić z niej prawo podmiotowe, jak i dyrektywę interpretacyjną *in dubio pro vita humana*, została wykorzystana przez Trybunał Konstytucyjny w ten sposób, że sama dyrektywa niejako współdefiniuje prawo do życia. Dochodzi wobec tego do swoistego „sprzężenia zwrotnego”. Dyrektywa ta, czerpiąc swoją moc z godności człowieka jako źródła prawa, staje się dyrektywą interpretacyjną samej Konstytucji RP, a już nie tylko prokonstytucyjną dyrektywą interpretacyjną.

5.3. Prawa reprodukcyjne

Trybunał Konstytucyjny w uzasadnieniu wyroku w sprawie embriopatologicznej przesłanki aborcji również zastosował dyrektywę *in dubio pro vita humana*⁶⁹. Podkreślając, konieczność przyjęcia w procesie stanowienia prawa tej dyrektywy, podzielił on poglądy wyrażone w przywoływanym już wyroku Trybunału (K 14/03) o nadrzędności ludzkiego życia w hierarchii dóbr prawnie chronionych oraz o konieczności stworzenia wystarczających podstaw prawnych dla jego ochrony jako warunku ochrony godności człowieka.

Trybunał ocenił w jej świetle przesłankę o treści: „badania prenatalne lub inne przesłanki medyczne wskazują na duże prawdopodobieństwo ciężkiego i nieodwracalnego

⁶² T. Smoczyński w: T. Smoczyński (red.), *System Prawa Prywatnego. Tom 12. Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2011, s. 217–218.

⁶³ M. Królikowski, K. Szczucki w: M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86*, Warszawa, Legalis, art. 39, nb 43.

⁶⁴ Wyrok TSUE z 18.10.2011 r., *Oliver Brüstle przeciwko GreenpeaceV*, C-34/10, ECLI:EU:C:2011:669. M. Królikowski, K. Szczucki w: M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja...*, art. 39, nb 43.

⁶⁵ J. Potulski, *Przestępstwo przerwania ciąży*, w: J. Warylewski (red.), *System Prawa Karnego. Tom 10. Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, Warszawa 2012, s. 167.

⁶⁶ Wyrok TK z 28.05.1997 r. (K 26/96), OTK ZU 1997/2, poz. 19.

⁶⁷ W. Wróbel, *Opinia prawna o poselskim projekcie zmiany (art. 38) Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (druk sejmowy nr 993)*, Kraków, 13.11.2006 r., w: Biuro Analiz Sejmowych, *Konstytucyjna formuła ochrony życia*, druk sejmowy nr 993, „Przed Pierwszym Czytaniem” 2007/3, s. 21; T. Sroka w: M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja...*, art. 38, nb 104.

⁶⁸ Tak też: W. Wróbel, *Opinia...*, s. 21; J. Potulski, *Przestępstwo...*, s. 166.

⁶⁹ Wyrok TK z 22.10.2020 r. (K 1/20), OTK-A 2021/1 (*sententia non existens*). Wyrok ten jest wadliwy, gdyż został wydany w składzie, w którym zasiadały osoby nieuprawnione do orzekania, co narusza istotę prawa do sądu na mocy wyroków ETPCz w sprawach: z 7.5.2021 r., *Xero Flor w Polsce Sp. z o.o. p. Polsce*, skarga nr 4907/18; z 23.11.2023 r., *Wałęsa p. Polsce*, skarga nr 50849/21; 14.12.2023 r., *M.L. p. Polsce*, skarga nr 40119/21.

upośledzenia płodu albo nieuleczalnej choroby zagrażającej jego życiu⁷⁰, wskazując, że przepis tworzy domniemanie na niekorzyść dziecka poczętego. Co więcej, w ocenie Trybunału nawet tak duży stopień prawdopodobieństwa lub nawet pewność nie uzasadnia pozbawienia życia człowieka w okresie prenatalnym. Według Trybunału istnienie takich okoliczności nie oznacza, że człowiek po urodzeniu nie będzie mógł korzystać z pełni praw i wolności.

Wyrok spotkał się przeważnie z krytyką w doktrynie⁷¹. Wydaje się, że w wyroku nadużyto przedmiotowej dyrektywy interpretacyjnej do narzucenia konkretnego światopoglądu, nie dostrzegając przy tym pluralizmu poglądu w społeczeństwie oraz konieczności uwzględnienia innych konstytucyjnych praw i wolności. Trybunał nie zauważył, że polska Konstytucja opowiada się za neutralnością światopoglądową państwa i nie przesądza również intensywności ochrony życia w różnych stadiach rozwoju.

5.4. Pozostałe zakresy zastosowania

Zastosowanie dyrektywy interpretacyjnej *in dubio pro vita humana* nie ogranicza się jedynie do wykładni przepisów prawa ochrony zdrowia. W przeciwieństwie do dyrektywy *in dubio pro tributario*, *in dubio pro reo* czy *in dubio pro auctore*, znajduje ona zastosowanie w różnych gałęziach prawa. Dotyczy ona bowiem również przepisów, które choć *prima facie* nie są związane z ochroną zdrowia lub życia, to których nieprawidłowa wykładania mogłyby skutkować zakazem lub ograniczeniem podejmowania zachowań stanowiących warunek konieczny dla takiej ochrony⁷². Poniżej zaprezentowano wybór najbardziej reprezentatywnych przykładów zastosowania przepisów tej dyrektywy w prawie socjalnym i karnym.

Sądy administracyjne zastosowały tę dyrektywę przy interpretacji przepisów prawa socjalnego wskazując, że w jej świetle „hospitalizacja dziecka” stanowi uzasadnioną przyczynę niestawiennictwa w urzędzie pracy jego rodzica i tym samym uniemożliwia zastosowanie sankcji w postaci pozbawienia go statusu osoby bezrobotnej i prawa do zasiłku⁷³. Wykorzystana została ona również do złagodzenia dla osoby bezrobotnej rygoru nieprzywracalności terminów materialnoprawnych w prawie socjalnym jako części prawa administracyjnego. Sąd nie dokonał przy tym odstępstwa od zasady, że tylko terminy procesowe są przywracalne, ale osiągnął podobny efekt, nakazując liczyć 7-dniowy materialny termin na powiadomienie o przyczynie niestawiennictwa w urzędzie pracy nie od dnia wyznaczonej wizyty, ale od dnia, w którym ustała taka przeszkoda zdrowotna, która racjonalnie uniemożliwiała takie powiadomienie⁷⁴. Innymi słowy, sąd wykorzystał to, że słaby jakościowo przepis o promocji zatrudnienia wyraźnie

⁷⁰ Artykuł 4a ust.1 pkt 2 ustawy z 7.01.1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz. U. Nr 17, poz. 78 ze zm.).

⁷¹ R. Adamus, *Przesłanka eugeniczna (embriopatologiczna) jako przesłanka legalnego przerywania ciąży – glosa do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 22.10.2020 r. (K 1/20)*, „Palestra” 2020/11, s. 94 i n.; A. Jaroniewska, K. Rogalski, *Prawa aborcyjne kobiet – Polska a standardy europejskie*, „Monitor Prawniczy” 2022/10, s. 543–550; R. Wieruszewski, *Czy w Polsce nadal obowiązuje „kompromis aborcyjny”?*, „Europejski Przegląd Prawa i Stosunków Międzynarodowych” 2020/4, s. 47 i n.

⁷² A. Barczak-Oplustil, W. Wróbel, *Udzielanie...*, s. 17.

⁷³ Wyrok NSA z 8.02.2021 r. (I OSK 2416/20), LEX nr 3148399; wyrok WSA w Gliwicach z 27.07.2020 r. (III SA/GI 221/20), LEX nr 3064534.

⁷⁴ Wyrok NSA z 30.10.2020 r. (I OSK 1139/20), LEX nr 3082229. W wyroku wskazano ponadto, że „brak jest przy tym przesłanek do uznania, że konieczność załatwienia spraw urzędowych powinna każdorazowo przeważać nad potrzebą troski o własne zdrowie”.

nie określał dnia, od którego należy liczyć taki termin. Spośród dwóch możliwych sąd wybrał tę interpretację, która maksymalizowała poszanowanie dla zdrowia i życia człowieka.

Dyrektywa *in dubio pro vita humana* jest wykorzystywana również do wykładni przepisów karnych. Przykładowo, pozwala nie kryminalizować zachowań, które choć wyczerpują znamiona czynu zabronionego, to podejmowane są w celu udzielania pomocy humanitarnej, gdyż w jej świetle są one pierwotnie legalne jako ratujące ludzkie życie i zdrowie⁷⁵. Pogląd ten znajduje swoją aktualność w świetle kryzysu migracyjnego na granicy polsko-białoruskiej oraz działań humanitarnych podejmowanych przez obrońców praw człowieka.

W kontekście prawnokarnej ochrony ludzkiego życia, wykładnia ta znalazła swoje odzwierciedlenie również w uchwale Sądu Najwyższego⁷⁶, który uznał, że ochrona dziecka (jako człowieka) przed narażeniem go na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu trwa już od momentu rozpoczęcia porodu, a nie od chwili oddzielenia dziecka od ciała matki czy rozpoczęcia samodzielnego oddychania⁷⁷. Wymaga to odpowiednio wyższej staranności ze strony osoby przyjmującej poród oraz nakierowanie działań medycznych zarówno na ochronę zdrowia i życia matki, jak i rodzącego się dziecka.

Z kolei w kontekście namowy i pomocy do samobójstwa w doktrynie wyrażono pogląd, że zasada *in dubio pro vita humana* nakazuje rozstrzygnąć wątpliwości, co do dolej granicy wieku uzasadniającej świadome podjęcie decyzji o odebraniu sobie życia w ten sposób, że stanowi nią granica pełnoletności, a nie granica uzyskania ograniczonej zdolności do czynności prawnych (13 lat) czy granica zdolności do wyrażenia zgody prawnomedycznej (16 lat)⁷⁸. Granica pełnoletności jest bowiem najwyższą z wyżej wymienionych i maksymalizuje ochronę życia dziecka (człowieka). Ma to istotne konsekwencje prawnokarne, gdyż namowa lub pomocnictwo w samobójstwie osoby niepełnoletniej uzasadnia kwalifikowanie takiego czynu jako zabójstwa⁷⁹, które jest zagrożone wyższą karą.

W opinii doktryny, dyrektywa *in dubio pro vita humana* nakazuje również wąskie rozumienie przesłanek tzw. klauzuli dobrego Samarytanina⁸⁰ (znoszącej odpowiedzialność karną w stosunku do niektórych nieumyślnych przestępstw przeciwko zdrowiu i życiu)⁸¹ i tym samym przeważa ona nad dyrektywą *in dubio pro reo*. Wprowadzenie tej klauzuli podyktowane było niecelowością karania przedstawicieli zawodów medycznych, którzy w okresie stanu zagrożenia epidemicznego albo stanu epidemii, udzielając świadczeń zdrowotnych, dopuścili się czynu zabronionego w trakcie zapobiegania,

⁷⁵ A. Barczak-Oplustil, W. Wróbel, *Udzielanie...*, s. 16 i cytowana tam literatura.

⁷⁶ Uchwała SN z 26.10.2006 r. (I KZP 18/06), OSNKW 2006/11 poz. 97.

⁷⁷ P. Wiatrowski, *Wspieranie dyrektyw językowych przez dyrektywy pozajęzykowe*, nb 25, w: P. Wiatrowski, *Dyrektywy wykładni prawa karnego materialnego w judykaturze Sądu Najwyższego*, Warszawa 2013, Legalis.

⁷⁸ R. Kokot w: R. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2021, Legalis, art. 151, nb 35. Por. A. Wąsek, *Prawnokarna problematyka samobójstwa*, Warszawa 1982, s. 75.

⁷⁹ R. Kokot w: R. Stefański (red.), *Kodeks...*, art. 151, nb 35.

⁸⁰ K. Wiak w: A. Grzeškowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2024, Legalis, art. 155, nb 2. Tak też J. Węglińska, *Realizacja bezpieczeństwa prawnego w instytucji odpowiedzialności lekarza za błąd medyczny. Rozdział VI. § 3. Pkt IV. Wylączenie odpowiedzialności karnej lekarza w związku z przeciwdziałaniem COVID-19*, Warszawa 2022, Legalis.

⁸¹ Klauzula dobrego Samarytanina została wyrażona w art. 24 ustawy z 28.10.2020 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z przeciwdziałaniem sytuacjom kryzysowym związanym z wystąpieniem COVID-19 (Dz. U. z 2020 r., poz. 2112 ze zm.) a nie w ustawie z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (tekst jedn.: Dz. U. z 2024 r., poz. 17 ze zm.), dalej: k.k.

rozpoznawania lub leczenia COVID-19, ale działali w szczególnych okolicznościach (np. lekarze innych specjalności lub lekarzy w trakcie specjalizacji) i nie dopuścili się w tym zakresie rażącego niezachowania ostrożności⁸². Klauzula dobrego Samarytanina, wzmacniając poczucie bezpieczeństwa prawnego u przedstawicieli zawodów medycznych, została określona przez ustawodawcę jedynie jako wyjątek od konstytucyjnego nakazu ochrony życia⁸³ i zdrowia⁸⁴, który jak każdy wyjątek nie może być interpretowany rozszerzająco.

6. Podsumowanie

Dyrektywa interpretacyjna *in dubio pro vita humana* czerpie swoje źródło z konstytucyjnej ochrony godności, życia i zdrowia człowieka. Znajduje ona swoje potwierdzenie w poglądach doktryny, a także w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego oraz sądów administracyjnych. W celu zwiększenia skali jej stosowania w praktyce powinna *de lege ferenda* zostać ustawowo uregulowana. Treść dyrektywy nakazuje rozstrzygać wszelkie możliwe wątpliwości co do ochrony życia ludzkiego na rzecz tej ochrony. Stosowanie tej dyrektywy odgrywa kluczową rolę w zapewnieniu instytucjonalnej ochrony zdrowia w Polsce poprzez wybór tego rezultatu wykładni przepisów prawa, który maksymalizuje ochronę ludzkiego życia i zdrowia. Jej przedmiotowy zakres zastosowania jest najsilniej związany z prawem ochrony zdrowia, ale znajduje również swoje zastosowanie do interpretacji przepisów w innych gałęziach prawa (na przykład w prawie karnym czy socjalnym), choćby *prima facie* nie wydawały się one bezpośrednio związane z ochroną zdrowia i życia ludzkiego.

About the Pro-Constitutional Interpretative Directive *In Dubio Pro Vita Humana*

Abstract: The article discusses the interpretative directive *in dubio pro vita humana* (Latin: „when in doubt, favour human life”), as well as its popularization, including encouraging public administration bodies and courts to apply it more widely. The article aims to answer the following research problems: What are the main sources of the *in dubio pro vita humana* directive in the Polish legal system? What is its content and its key assumptions? What are the potential implications of its application in legal practice? What is the object-related scope of its application?

The formal-dogmatic method is used in the study.

The interpretative directive *in dubio pro vita humana* is rooted in the constitutional protection of human dignity, life and health. It is confirmed in the views expressed by legal scholars, as well as in the case law of the Constitutional Tribunal and administrative courts. However, in order to increase the scale of its application in practice, it should be regulated by law. The content of the directive is such that it requires any possible doubts about the protection of human life to be resolved in favour of this protection. Applying this directive is pivotal for ensuring institutional healthcare in Poland by choosing such a result of interpretation of

⁸² Uzasadnienie do projektu ustawy o zmianie niektórych ustaw w związku z przeciwdziałaniem sytuacjom kryzysowym związanym z wystąpieniem COVID-19 z 19.10.2020 r., Sejm IX kadencji, druk sejmowy nr 683.

⁸³ K. Wiak w: A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks...*, art. 155, nb 2.

⁸⁴ Zarówno zdrowie, jak i życie znajduje swoją wyraźną ochronę w Konstytucji RP (art. 38, art. 68). Oznacza to, że nakaz ścisłej interpretacji wyłączenia odpowiedzialności nie ogranicza się jedynie do art. 155 k.k. (chroniącego życie), ale także do innych wymienionych w tym przepisie czynów zabronionych chroniących również zdrowie (art. 156 § 2 k.k., art. 157 § 3, art. 160 § 3 k.k.).

provisions of law that maximizes the protection of human life and health. Its object-related scope of application is most strongly linked to healthcare law, but it is also applicable to the interpretation of provisions in other branches of law (for example, in criminal or welfare law), even if *prima facie* they do not seem directly related to the protection of human health and life. The results are important not only for Polish law, but also for the interpretation of foreign laws and EU law. It seems that this directive may also find its application outside the legal system – for solving ethical problems. An offshoot of this study is the possibility of referring at least part of the comments made to the legal protection of animals, which may contribute to its strengthening and to development of legal science in this area (*in dubio pro vita animalium*).

Keywords: interpretation of law, Constitution, health, life, reimbursement

BIBLIOGRAFIA / REFERENCES:

- Adamus, R. (2020). Przesłanka eugeniczna (embriopatologiczna) jako przesłanka legalnego przerywania ciąży – glosa do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 22.10.2020 r. (K 1/20). *Palestra* 11, 94-107.
- Barczak-Oplustil, A., Wróbel, W. (2022), Udzielanie pomocy humanitarnej jako zachowanie (pierwotnie) legalne. *IUSTITIA* 11, 14-20.
- Bosek, L., Roszkiewicz, J. (2020). Konstytucyjne uwarunkowania systemu udzielania świadczeń zdrowotnych. In D. Bach-Golecka, R. Stankiewicz (eds.), *System Prawa Medycznego. Tom 3. Organizacja systemu ochrony zdrowia*. Warszawa: C.H. Beck.
- Bosek, L., Wild, M. (2014). Prawo do ochrony życia. In L. Bosek, M. Wild (eds.), *Kontrola konstytucyjności prawa. Komentarz praktyczny dla sędziów i pełnomocników procesowych. Wzory pism procesowych*. Warszawa: Legalis.
- Bosek, L. (2008). Roszczenia wrongful life i wrongful birth w świetle standardów konstytucyjnych i europejskich. *Przeгляд Sądowy* 1, 32-59.
- Bujny, J. (2007). *Prawa pacjenta między autonomią a paternalizmem*. Warszawa: C.H.Beck.
- Giezek, J. (1998). In J. Boć (ed.), *Konstytucje Rzeczypospolitej oraz komentarz do Konstytucji RP z 1997 roku*. Wrocław: Kolonia Limited.
- Jaroniewska, A., Rogalski, K. (2022). Prawa aborcyjne kobiet – Polska a standardy europejskie. *Monitor Prawniczy* 10, 543-550.
- Królikowski, M., Szczucki, K., Komentarz do art. 39 (2016). In M. Safjan, L. Bosek (eds.), *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86*. Warszawa: Legalis.
- Mariański, A. (2023). In A. Mariański (ed.), *Ordynacja podatkowa. Komentarz*. Warszawa: Legalis.
- Masternak-Kubiak, M. (2004). Opinia w sprawie zgodności z Konstytucją projektu ustawy o świadomym rodzicielstwie. *Przeгляд Sejmowy* 6, 181-121.
- Nazar, K., (2018). Kilka uwag na temat ustawy o leczeniu niepłodności. In E. Kruk, A. Wołoszyn-Cichoćka, M. Zdyb (eds.), *Odpowiedzialność w ochronie zdrowia*. Warszawa: Legalis.
- Pietrzykowski, T. (2009). Moralność publiczna a konstytucyjne podstawy ochrony zwierząt. *Studia Prawnicze* 1, 5–26.
- Potulski, J. (2012). Przesłanka przerywania ciąży. In J. Warylewski (ed.), *System Prawa Karnego. Tom 10. Przesłanki przeciwko dobrom indywidualnym*. Warszawa: C.H. Beck.
- Sarnecki, P. (2003). Komentarz do art. 38 Konstytucji RP. In L. Garlicki (ed.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej – komentarz, t. 3*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.

- Skoczylas, A. (2022). Refundacja leków w kontekście konstytucyjnego prawa do ochrony zdrowia – rozważania na gruncie orzecznictwa sądów administracyjnych. In J. Chlebny (ed.), *Wolności i prawa człowieka i obywatela w orzecznictwie sądów administracyjnych. Księga jubileuszowa na 100-lecie utworzenia Najwyższego Trybunału Administracyjnego*. Warszawa: C.H. Beck.
- Smyczyński, T. (2011). In T. Smyczyński (ed.), *System Prawa Prywatnego. Tom 12. Prawo rodzinne i opiekuńcze*. Warszawa: C.H.Beck.
- Sroka, T., Komentarz do art. 38 (2016). In M. Safjan, L. Bosek (eds.), *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86*. Warszawa: Legalis.
- Wiatrowski, P. (2013). Wspieranie dyrektyw językowych przez dyrektywy pozajęzykowe, In P. Wiatrowski, *Dyrektywy wykładni prawa karnego materialnego w judykaturze Sądu Najwyższego*. Warszawa: Legalis.
- Wiak, K., Komentarz do art. 155 (2024). In A. Grześkowiak, K. Wiak (eds.), *Kodeks karny. Komentarz*. Warszawa: Legalis.
- Wiśniewska, M. Z., Kowalska, A. (2022). Kultura bezpieczeństwa żywności w prawie Unii Europejskiej. Czy polski system kontroli żywności sprosta wyzwaniu? *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 2, 177-191.
- Wieruszewski, R. (2020). Czy w Polsce nadal obowiązuje "kompromis aborcyjny"? *Europejski Przegląd Prawa i Stosunków Międzynarodowych* 4, 47-52.
- Wróbel, W. (2006). Opinia prawna o poselskim projekcie zmiany (art. 38) Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (druk sejmowy nr 993), Kraków, 13.11.2006 r., In *Biuro Analiz Sejmowych, Konstytucyjna formuła ochrony życia, druk sejmowy nr 993. Przed Pierwszym Czytaniem* 3, 21-25.
- Wąsek, A. (1982). *Prawnokarna problematyka samobójstwa*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze.
- Zieliński, M. (2008). *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis.
- Zieliński, M. (2009). Wybrane zagadnienia wykładni prawa. *Państwo i Prawo* 6, 3-10.
- Zdyb, M., (2018). Współczesne aksjologiczne dylematy realizacji prawa do ochrony zdrowia przez władze publiczne i odpowiedzialności z tym związanej. In E. Kruk, A. Wołoszyn-Cichocka, M. Zdyb (eds.), *Odpowiedzialność w ochronie zdrowia*. Warszawa: Legalis.